

Дніпропетровський державний аграрний університет

На правах рукопису

УДК 631.15:34

Сафронів Станіслав Олександрович

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ
В ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД**

Спеціальність 08.01.01 - Економічна теорія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дніпропетровськ - 1997

00751257 (R)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дніпропетровському державному аграрному університеті

Науковий керівник - доктор економічних наук,
професор Мельник Леонід Юхимович,
Дніпропетровський державний аграрний
університет, завідувач кафедру економічної
теорії та економіки сільського господарства

Офіційні опоненти - доктор економічних наук,
професор Тарасевич Віктор Миколайович,
завідувач кафедру політичної економії
Української державної металургійної академії

- кандидат економічних наук, доцент
Улінова Людмила Петрівна,
доцент кафедри економічної теорії
Дніпропетровського державного університету

Провідна установа - Національна гірнича академія України,
кафедра економічної теорії та основ підприємництва

Захист відбудеться "25" вересня 1997 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.80401 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук при Дніпропетровському державному аграрному університеті за адресою: 320027, Дніпропетровськ-27, вул. Ворошилова, 25, ауд. 706.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотечі Дніпропетровського державного аграрного університету.

Автореферат розісланий "23" серпня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук,
доцент

Макаренко П.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ. Україна розбудовує економіку на ринкових засадах господарювання. Сьогодні ні в кого не викликає сумнівів, що для цього необхідний довготривалий термін, на протязі якого економічна система буде перехідною. Це, в свою чергу, ставить перед економічною теорією та практикою господарювання принципово нові завдання. Особливого значення набуває з'ясування економічних функцій держави в контексті вирішення складних економічних проблем перехідного стану. Важливу цінність мають ті роботи, в яких ведеться пошук ефективних напрямів, форм і механізмів державного регулювання процесами становлення ринкових відносин і підприємництва, визначення контурів післякризової моделі економіки України, пошук таких методів і інструментів державного регулювання, які сприяли б найменшим витратам суспільства.

Теорії і практиці економічної діяльності держави в ринковій системі господарювання присвячена обширна література зарубіжних вчених. Але і серед них не досягнуто єдності по багатьох питаннях цієї різнобічної проблеми. Практично на початковій стадії знаходяться теоретичні розробки щодо трансформації економічних функцій держави в перехідний до ринку період. В останні роки з'явилися праці вітчизняних вчених і ближнього зарубіжжя, в яких досліджуються окремі аспекти цієї проблеми. Їх авторами є такі вчені: Д.Богиня, Г.Волинський, А.Гальчинський, Г.Дзись, В.Єременко, А.Канов, І.Кириленко, В.Кузнецов, А.Лівшиць, І.Лукинов, П.Макаренко, А.Мельник, А.Нестеренко, В.Онищенко, Б.Панасюк, А.Покритан, В.Рокоча, А.Савченко, С.Сільвестеров, В.Соколинський, В.Черняк, А.Чухно та ін.

Разом з тим поки що мало опубліковано праць, в яких фундаментально досліджувалась економічна діяльність держави в постсоціалістичних країнах. І це не випадково. Для глибоких і всебічних досліджень ще не створена достатня наукова база, відсутній необхідний практичний досвід. Не сприяє цьому і трансформаційна криза.

Отже, не дивлячись на певну розробку окремих аспектів економічної діяльності держави теоретична та методологічна забезпеченість аналізу цієї проблеми відстає від потреб економічної теорії і практики перехідного до ринку етапу. Все це вимагає глибокого наукового аналізу багатьох проблем перебудови економічних функцій держави і пошуку шляхів їх ефективного вирішення.

Недостатня розробленість проблеми, її актуальність і значимість практичного розв'язання зумовили вибір теми дисертаційної роботи, її завдання і методи дослідження.

Мета і завдання дослідження. Комплексне політекономічне визначення основних економічних функцій держави і засобів їх реалізації у

ринкової і перехідній економіці, обґрунтування шляхів подолання соціально-економічної кризи в контексті державного регулювання.

Досягнення цієї мети зумовило зміст дисертаційного дослідження, що передбачає розв'язання наступних завдань:

- визначити об'єктивну необхідність і генетичні корені економічної діяльності держави в ринковій системі господарювання;

- дослідити зміст економічних функцій держави в сучасних моделях економіки ринкового типу і механізмів їх реалізації;

- з'ясувати теоретичні засади трансформації економічних функцій держави в перехідний період.

- узагальнити вітчизняний досвід становлення ринкових відносин в контексті економічної діяльності держави;

- виявити і охарактеризувати джерела трансформаційної кризи;

- обґрунтувати основні напрями економічної політики держави в процесі ринкової трансформації національної економіки.

Предмет, об'єкт та методологія дослідження. Предметом дослідження є економічні та адміністративні відносини, які охоплюють соціально-економічні зв'язки держави з різними суб'єктами у ринковій та перехідній економіці.

Об'єкт дослідження - держава і інші суб'єкти господарської діяльності на макро- і мікрорівнях. Теоретичною і методологічною базою аналізу послужили діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення економічних процесів та явищ, законодавчі і нормативні акти державних структур влади, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з теорії економічної діяльності держави в різних господарських системах. Діалектичний метод пізнання доповнювався такими методами: абстрактно-логічним, пошукання історичного та логічного, порівняльний економічний аналіз, статистичний і інші методи.

Інформаційну базу дослідження складають статистичні матеріали, розробки наукових установ, матеріали, які опубліковані в науковій літературі і періодичній пресі.

Наукова новизна дисертації. В процесі дослідження отримані результати, які мають елементи наукової новизни і виносяться на захист, а саме:

- обґрунтована об'єктивна необхідність і генезис економічної діяльності держави у ринковому господарстві;

- узагальнений досвід державного регулювання економіки в сучасних моделях економіки ринкового типу і засоби їх здійснення;

- розкриті основні тенденції у співвідношенні ринкового і державного механізмів регулювання економіки;

- запропоноване авторське визначення змісту перехідної економіки, визначені роль і функції держави в процесі ринкової трансформації

державно-планової системи господарювання. На цій основі уточнено ряд положень по стратегії розвитку перехідної економіки, змісту таких процесів як приватизація і роздержавлення, комерціалізація державних підприємств, форми і механізми їх реалізації.

- узагальнений досвід становлення ринкових відносин в Україні, розкриті причини і зміст трансформаційної кризи в контексті економічної діяльності держави;

- розроблені основні напрями економічної політики держави в процесі ринкової трансформації економіки України.

Теоретичне значення результатів дослідження. Основні теоретичні положення, узагальнення і висновки доповнюють теорію економічної діяльності держави в ринковій і перехідній економіці, оскільки ряд її положень недостатньо або зовсім не розкриті у вітчизняній економічній літературі. Отримані в процесі дослідження результати складають основу формування нових знань, подальших досліджень, розробки і конкретизації ряду економічних категорій, обґрунтування рішень, які приймаються по удосконаленню економічної діяльності держави, підвищенню її наукової обґрунтованості.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані в розробці методичних і практичних рекомендацій щодо створення ефективного механізму державного регулювання перехідної економіки, а також при вивченні відповідних тем економічної теорії, макроекономіки, при підготовці спецкурсів.

Апробація роботи. Теоретичні положення і узагальнення дисертаційної роботи доповідались на науково-практичній конференції (1994р. м.Дніпропетровськ), засіданні кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрного університету (1995 і 1997 р.).

Положення дисертації використані при виконанні бюджетної теми "Державне регулювання аграрного виробництва", яка виконується на кафедрі економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрного університету.

Публікації результатів дослідження. За результатами досліджень опубліковано 8 наукових праць, загальним обсягом 9,5 друкованих аркушів, у тому числі 3,2 аркуша належать автору.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація викладена на 180 сторінках машинопису, містить 15 таблиць, список використаної літератури включає 170 найменувань.

Загальний задум та логіка дослідження визначили наступну структуру дисертаційної роботи.

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 Наукові засади економічної діяльності держави в ринковій системі господарювання

1.1. Об'єктивна зумовленість економічної діяльності держави у ринковому господарстві

1.2. Економічні функції держави і засоби їх здійснення в сучасних моделях економіки ринкового типу

РОЗДІЛ 2 Державне регулювання перехідної економіки

2.1. Місце і роль держави в перехідній економіці

2.2. Реформування відносин власності і господарювання - основне завдання держави в перехідній економіці

РОЗДІЛ 3 Теорія і практика ринкових перетворень в контексті економічної діяльності держави

3.1. Проблеми економічної політики держави на першому етапі перехідного періоду

3.2. Основні напрями економічної діяльності держави в процесі ринкової трансформації національної економіки

Висновки

Список використаної літератури

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Дослідження теоретичних питань економічної діяльності держави в дисертації розпочинається з визначення сутності і основного змісту категорій, які характеризують державу в якості суб'єкта економіки. Найбільш загальне поняття - "економічна діяльність держави". Воно охоплює всю систему економічних цілей і завдань держави, форми і засоби їх реалізації. "Економічна політика держави" - це більш конкретний прояв економічної діяльності, суб'єктивні свідомі дії всіх державних установ, які націлені на організацію і упорядкування економічних процесів відповідно з раніше визначеними цілями. "Економічні функції держави" - конкретні напрями здійснення економічної діяльності (політики) держави. На нашу думку (в певній мірі умовно), економічні функції держави потрібно класифікувати за двома напрямками: а) держава є суб'єктом власності і підприємництва (державний сектор національної економіки); б) держава регулює недержавний сектор економіки (виступає по відношенню до нього зовнішнім суб'єктом регулювання) і національну економіку в цілому.

Категорія "Механізм державного регулювання економіки" охоплює сукупність різноманітних важелів, інструментів за допомогою яких держава здійснює економічну діяльність. Інструментарій механізму державного регулювання економіки різноманітний. Найбільш загальна його класифікація включає економічні та адміністративні методи.

Проведені дослідження показали, що обсяг економічної діяльності держави в ринковій системі не є сталою величиною. На ранніх стадіях її розвитку вона була значною. Класичне товарне господарство базується на економічній самостійності товаровиробників та інших суб'єктів економіки і тому не потребує значного втручання держави в їх господарську діяльність. При цьому підкреслюється, що ринкова економіка регулюється двома механізмами. На рівні економічно та юридично суверенних виробників здійснюється свідомо організована господарська діяльність за допомогою командно-адміністративних методів (внутріфірмовий і корпоративний менеджмент). Стихийне регулювання охоплює ринкові зв'язки між суб'єктами економіки. Саме через ринок приватний характер товарного виробництва трансформується у суспільний. Зазначені механізми, без значного втручання держави в ринкову економіку забезпечили її відносно високу ефективність та саморозвиток. Але на певному етапі почалась дестабілізація ринкової системи. Саме це і є головною причиною її певного одержавлення.

У дисертаційній роботі класифіковані фактори, які зумовили активне втручання держави в економіку. При цьому виявлені і охарактеризовані такі їх групи: 1) загострення внутрішніх протиріч товарного господарства, недоліків, які первісно йому притаманні (циклічний розвиток виробництва і кризи надвиробництва; безробіття; значна нерівність у доходах і багатстві); 2) в деяких сферах людської діяльності ринкові принципи недостатньо ефективні. Це насамперед галузі з низьким рівнем рентабельності виробництва; 3) неможливість на ринкових засадах організувати виробництво і розподіл суспільних товарів, здійснювати охорону навколишнього середовища, врахувати "зовнішні ефекти", дія яких на третій суб'єктів (що не є ні покупцями, ні продавцями) не знаходить відображення в ціні виробленого товару; 4) механізм ринку не здатний протидіяти монополізму, який руйнує його серцевину - конкуренцію.

В тій чи іншій мірі зазначені проблеми були завжди притаманні ринковій економіці. Її дестабілізація почалась тоді, коли ці проблеми значно загострились, з'явилися елементи, що заперечують ринок, почалась руйнація ринкової системи з появою монополій та монополістичних груп. Все більш загострювались протиріччя між економічною і соціальною ефективністю ринкової системи господарювання, що загрожувало соціальними потрясіннями в суспільстві. На черзі дія стало питання про свідомий пошук альтернативи ринковій економіці, тобто перехід до іншої системи господарювання, або її модернізація. Створення соціалістичної економіки і є альтернатива ринковій. Сучасні моделі економіки ринкового типу - результат реформування класичного товарного господарства.

Зазначимо, що в обох випадках вирішальну роль зіграє держава. При цьому в соціалістичній системі вона стала головним суб'єктом економіки. В

ринковій системі значно збільшились обсяги економічної діяльності держави. Два механізми регулювання ринкової системи доповнилися третім - державним. Крім того, держава стала одним із суб'єктів підприємницької діяльності. Тепер у всіх розвинутих країнах основоположними елементами механізму координації системи господарства є ринок і держава. Велике практичне значення має проблема їх раціонального співвідношення. Ефективне її вирішення вимагає врахування тієї обставини, що воно не є сталою величиною. Це співвідношення залежить від багатьох обставин: рівня економічного розвитку і специфіки виробництва певної країни, менталітету нації і ін. Ось чому вважається, що практично неможливо розробити модель співвідношення між ринковим і державним механізмами координації національної економіки, яка була б спільною для всіх країн. Як показують результати дослідження тут потрібно зважити на той незаперечний факт, що обидва механізми мають свої переваги і недоліки, а тому головним принципом їх раціонального співвідношення є розподіл функцій між ними. Держава регулює ті сфери і процеси, які ринок виконує не достатньо ефективно, або не в змозі координувати взагалі. Крім того, вона повинна пом'якшувати традиційні фіаско ринку, а також захищати його від монополізму. Ринок насамперед регулює господарські зв'язки між суверенними суб'єктами ринкової економіки на засадах еквівалентності в обміні і конкуренції. На практиці повинні враховуватися і багато інших обставин, які коригують співвідношення держави і ринку в економічній системі. Аналіз генезису та сучасного стану державного регулювання підтверджує цю тезу.

В розвинутих ринкових системах не спостерігається закономірність посилення економічної діяльності держави. Існує лише тенденція цього процесу з початку XX століття. Значне зростання обсягів державного втручання в економіку мало місце з 30-х по 70-і роки, коли держава не спорадично, а систематично і комплексно регулювала національну економіку. І це дало вагомий позитивний соціально-економічний результат. Але в кінці 70-х років економічна стабільність порушилась. Тут виявилась дія ряду факторів. Один із них - обсяги державного втручання в економіку були невиправдано розширені. В певній мірі державний механізм регулювання дав порівняно більш негативний наслідок ніж давав би ринковий.

У роботі виявлені і проаналізовані фактори, які зумовили дисбаланс у співвідношенні державного і ринкового механізмів. Зокрема, не завжди виправдано був розширений державний сектор економіки, а тому проведена його часткова приватизація. Не своєчасно враховувались якісні зміни у внутрішньому і корпоративному менеджменті, ринковій інфраструктурі (широке використання маркетингу і бізнес-планів на мікрорівні), значне розширення кооперативних і контрактних зв'язків між суверенними

товаровиробниками. Все це зменшувало значення державного регулювання, але держава відреагувала на ці зміни лише у 80-х роках.

В той же час дослідження підтверджують, що і тоді мало місце лише певне послаблення державного втручання в економіку і воно не дає підстав для абсолютизації цього процесу. Безперечно, що обсяги економічної діяльності держави скоротились. Але треба врахувати, що одночасно підвищилась її якість. Про це свідчать такі факти, як зміна пріоритетів і сфер державної економічної діяльності. Держава звільняється насамперед від тих економічних функцій, які краще і ефективніше виконусь ринок і зосереджується там, де доцільніше її втручання. Мова йде насамперед про проведення фундаментальних наукових досліджень, освоєння космосу, розвиток енергетики, проведення ефективної соціальної політики, інвестицій в людський фактор, охорону природи і ін. У крайньому випадку, при будь-яких поворотах економічної політики ні в одній розвиненій країні не ставилось завдання значного скорочення економічної держави і ліквідацію державного сектору. Міняється лише співвідношення механізмів ринку і держави, інструментарій економічної політики - від жорстких до ліберальних методів, в обсягах державного і недержавного секторів економіки.

У дисертаційній роботі узагальнюється зарубіжний досвід щодо економічних функцій держави у сучасних моделях економіки ринкового типу. Насамперед визначається зумовленість і природа державного підприємництва, державного централізованого планування і програмування, грошово-кредитної, фінансово-валютної і податкової політики, структурного регулювання і соціальної функції держави, державного регулювання цін, розробки державою господарського права і контролю за його здійсненням, захисту ринкової конкуренції і охорони навколишнього середовища. При цьому підкреслюється, що всі функції держави взаємопов'язані і в певній мірі взаємозамінні. Так, державний сектор - важливий важіль регулювання державою національної економіки, але він може замінюватись іншими засобами державного регулювання, які по силі не менш дієві, ніж державний сектор. Наприклад, державне планування і регулювання цін, грошово-кредитна і фіскальна політика держави. Зазначимо, що численні економічні функції держави і інструментарій їх здійснення у різних розвинених країнах по своїй суті не відрізняються між собою. В аспекті окремих країн має місце лише масштабність тієї чи іншої функції. Їх співвідношення і специфіка засобів реалізації відповідно до конкретних умов країни і менталітету нації. Численні напрями економічної діяльності держави націлені на вирішення триєдиного завдання: стабільність, ефективність і справедливість національної економіки.

Вихідним в дослідженні трансформації економічної діяльності держави в перехідний період є визначення змісту і завдань перехідної економіки. Теза про те, що "альтернативи ринковій економіці - немає" не дає вичерпно

відповіді про стратегічну мету переходу. Моделі ринкової економіки різноманітні. Саме тому у дисертації підкреслюється важливість чіткого визначення основного змісту тієї економічної системи, від якої ми відходимо і тієї, до якої прагнемо перейти. Підкреслюючи важливість цієї проблеми та її недостатню розробленість в теорії і практиці, у роботі викладені наступні теоретичні засади. Якщо виходити з суті тих ознак, що характеризують будь-яку економічну систему (форми власності і господарювання, механізми регулювання, обсяг економічної діяльності держави), то ми відходимо від державно-планової економіки. В певній мірі вона, подібно державному сектору в ринковій системі господарювання, є гігантською фінансово-промисловою корпорацією практично з єдиним суб'єктом власності на засоби виробництва і господарювання. А будь-яка монополна система в кінцевому рахунку приречена. Крім того, економіка з неперсоніфікованого власністю практично позбавлена господарів-підприємців. В ній відсутні економічна зацікавленість і відповідальність, стимули вигідності. Звідси всі притаманні їй негативні моменти, хоча вона мала і певні досягнення, особливо в соціальному аспекті, централізованому плануванні і регулюванні національної економіки.

Важливе практичне значення має обґрунтування державною сутності післякризової моделі економіки України. Проведений аналіз показав, що сучасні моделі економіки ринкового типу мають спільні ознаки. Головні з них:

- пов'язаний з індустріальним характером економіки і суспільства;
- соціальна орієнтація економіки, її соціалізація;
- змішаність економічної системи в аспектах форм власності і господарювання та механізмів її регулювання. При цьому поліформічність економіки є неперехідною, а її окремі елементи органічно взаємозв'язані, тобто це відмінності в єдиному цілому;
- значний обсяг економічної діяльності держави;
- основу господарства складають цивілізовані ринкові відносини;
- відкритість економіки, її певна інтернаціоналізація.

Зазначені ознаки мають специфіку в тій чи іншій країні. Це і дає підставу виділяти багато моделей економіки, надавати їм національної визначеності.

В Україні до цього часу має місце проблема "невизначеності" при з'ясуванні суті післякризової моделі економіки. В дисертації наголошується, що для України має сенс розбудова тільки сучасної моделі економіки ринкового типу, якій були б притаманні перелічені вище ознаки з врахуванням особливостей нашої економіки і менталітету нації. Це повинна бути і змішана, і в раціональній мірі одержавлена, і соціально орієнтована, і відкрита модель економіки.

Розбудова такої моделі економіки вимагає активної, ефективної і цілеспрямованої економічної політики держави. На основі аналізу тенденції розвитку економічної діяльності держави у ринкових системах Заходу і нинішньої соціально-економічної ситуації в Україні у роботі визначені і охарактеризовані основні принципи трансформації економічних функцій держави. В певній мірі вони мають трансформаційний характер. При цьому обсяг економічної діяльності держави повинен скорочуватися в міру того, наскільки починають працювати саморегулюючі функції механізму ринку. Це ж стосується і переходу від переважно адміністративних важелів державного регулювання до економічних. Важливим принципом економічної політики держави в перехідній і ринковій економіці є високий рівень її ефективності.

Економічні функції держави при переході до ринкової системи повинні бути підпорядковані стратегії переходу - розбудові сучасної моделі економіки ринкового типу. Отже, вже тепер потрібно закладати підвалини традиційних економічних функцій держави в ринковій системі і поступове їх наближення до ринкового режиму. Поряд з цим держава виконує економічні функції властиві перехідному періоду, тобто ці функції в значній мірі перехідні. Вони зовсім зникнуть в майбутньому, або суттєво зміняться. Це функції, які пов'язані з формуванням ринкової системи. Основні з них:

- визначення стратегічної мети переходу;
- реформування відносин власності і господарювання, створення правового поля, що відповідає принципам ринкового підприємництва;
- здійснення ринкової структуризації і інституціалізації економіки (участь держави у створенні економічної і соціальної інфраструктури ринку);
- стабілізація соціально-економічного стану, подолання суспільної кризи; з'ясування на наукових засадах місця і ролі держави в перехідній економіці, розробка ефективного механізму державного регулювання економіки.

Дослідження проблеми регулювання процесу становлення і розвитку ринкових відносин дозволили прийти до висновку, що головне завдання держави - корінне реформування відносин власності і на цій основі форм господарювання. Цей процес проходить у всіх постсоціалістичних країнах. В ході його виявилось багато проблем. Саме тому реформування власності в роботі досліджується в плані проблем його здійснення і можливих шляхів їх вирішення державою. При цьому визначаються методологічні підходи і підкреслюється, що розмаїття форм власності - це загальна мета, яка сама по собі може і не дати позитивного ефекту. Плюралізм форм власності і господарювання має свою історичну зумовленість і тісно пов'язаний насамперед з різним рівнем раціональної концентрації виробництва у тих чи інших галузях економіки, значенням в них внутрішньогосподарської спеціалізації, економічною вагомістю такого чинника ефективності

виробництва, як відношення людини до праці. Ось чому форма власності автоматично не вказує на її економічний потенціал. Кожна з них має свої позитивні і негативні моменти і в процесі еволюційного розвитку знайшла свою нішу в економічній системі таким чином, що найбільш повно проявляються її переваги і нейтралізуються недоліки. Саме з цих позицій не правомірно абсолютизувати ту чи іншу форму власності. Так, у сільському господарстві та сфері послуг, де сумлінне відношення людини до праці має особливо важливе значення, а рівень раціональної концентрації виробництва відносно низький, приватна власність (при якій з'єднується в одній особі власник, працівник і підприємець) самозабезпечує вирішення проблеми сумлінного, творчого ставлення робітника до праці. Приватно-колективні форми власності зосередились там, де рівень концентрації виробництва дає значний економічний ефект, а державне підприємництво насамперед в тих галузях, які не приваблюють приватний сектор. Дослідження підтверджують, що досягнення західної цивілізації зумовлені не просто наявністю там багатьох форм власності і господарювання. Ефект дає їх оптимальне співвідношення і тісний взаємозв'язок. Зазначимо, що при реформуванні відносин власності слід враховувати і сучасні тенденції їх розвитку в зарубіжних країнах, а саме: усуцільнення об'єктів власності; інтелектуальна власність і власність на роботу стають пріоритетними елементами в загальній структурі власності; посилення значимості юридичного аспекту власності.

Процес приватизації в перехідній економіці багатоцільовий: за рахунок об'єктів державної власності формується недержавний сектор (приватне або приватно-колективне підприємництво); залучення державою додаткових фінансових ресурсів; підвищення ефективності виробництва.

Дослідження процесу приватизації в Україні дозволило дійти висновку, що тут є чимало проблем: 1) індивідуальна приватизація повинна бути націлена насамперед на формування малого і частково середнього бізнесу. Це основа формування середнього класу - опори ринкової економіки. В нас цьому питанню не надається належної уваги з боку держави. Більш того, чинне законодавство і податково-кредитна політика гальмують процес розвитку малого бізнесу. Він не отримав широкого розвитку там, де найбільш доцільний. Не враховується та обставина, що малий бізнес дає особливий ефект коли він входить в орбіту великих державних і недержавних підприємств; 2) в значній мірі формальний і несправедливий характер колективної приватизації, усунення основної маси населення від цього процесу.

На нашу думку, важливим завданням економічної політики держави в перехідний період є збереження в раціональних обсягах, розвиток і підвищення ефективності роботи державного сектору. Останній не протистоїть приватному, а його комбінація дає позитивний ефект. Загальним

завданнями функціонування державного сектору в перехідний період є: 1) здійснення структурної перебудови економіки; 2) сприяння формуванню великих фінансово-промислових груп, а в перспективі і транснаціональних корпорацій, які сприяли б розвитку економіки України; 3) орієнтація економіки на розвиток і розширення науково-дослідницьких і конструкторських робіт в промисловості, купівлю "ноу-хау", тобто інвестування пріоритетних видів виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки; 4) сприяння політиці зайнятості і соціальній орієнтації економіки; 5) проведення активної і ефективної політики в зовнішньоекономічних зв'язках.

У роботі узагальнюється досвід першого етапу ринкових перетворень в контексті державного регулювання національної економіки. Вона вже в певній мірі поліформічна, про що свідчать дані таблиці 1.

Таблиця 1

Структура середньорічної кількості
працівників за формами власності у 1995 р. *

Показники	В цілому по народному господарстві		В промисловості	
	тис. чол.	в %	тис. чол.	в %
Всього	15430,6	100	5462,3	100
В тому числі за формами власності:				
приватна	21,4	0,1	2,4	0,1
колективна	4763,8	30,9	2669,0	48,9
державна	10632,0	69,0	2785,7	51,0

*Розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 1995 рік /К.:Техніка, 1996, с. 118, 121.

Наведені дані показують, що в 1995 році майже третина, а в промисловості половина працівників були зайняті в недержавному секторі економіки. Але ще дуже мала частка працівників зайнята у приватному секторі.

В сільському господарстві реорганізовані держгоспи і колгоспи, широко проводиться паювання власності на засоби виробництва і завершуються видача сертифікатів на середні земельні ділі (паї) в колективній власності. Сільське господарство і раніш не було майже повністю державним. За 1990-1995 рр. тут помітно зріс приватний сектор і зменшилась частка державного про що свідчать дані таблиці 2.

Валова продукція сільського господарства за формами власності
(питома вага в %) *

Показники	1990	1993	1995
Всього	100	100	100
В тому числі за формами власності:			
приватна	26,7	39,5	46,0
в її складі фермерські господарства	-	0,5	0,6
колективна	51,0	41,6	41,4
державна	22,3	18,4	12,0

*Розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 1995 рік/
К.: Техніка, 1996, с.121

Дослідження показали, що в цілому ринкові перетворення проходять боліше і суперечливі. Погіршилися всі соціально-економічні показники. Стурбованість викликає інтелектуальна криза, яка може прийняти безповоротний характер. В дисертації причини трансформаційної кризи досліджуються за двома групами: об'єктивні і суб'єктивні. Серед останніх виділяється неефективність економічної діяльності держави. Звертається увага на ті її прорахунки, які ще не втратили свою актуальність. Це насамперед не досконала структурно-інвестиційна, кредитно-грошова, податкова і аграрна політика. Дослідження підтверджують, що без активного втручання держави ці проблеми вирішити неможливо. Вважаємо, що для перехідної економіки велике значення мають такі напрями структурно-інвестиційної політики:

- визначення "точок росту" економіки, тобто важливих за своїм соціальним значенням, або пріоритетних з точки зору науково-технічних перспектив, потенціалу зростання і конкурентоспроможності галузей, сфер і підприємств, стимулювання і підтримка їх державою. В деяких випадках об'єктом пріоритетності можуть бути новітні технології;

- стимулювання інвестицій в сферу матеріального виробництва;

- соціальна спрямованість структуризації економіки;

- залучення зарубіжних інвестицій.

У дисертації підкреслюється важливість проведення ефективної аграрної політики держави, тому що трансформаційна криза в аграрному виробництві прийняла більш руйнівні форми. Тут проявилась дія багатьох факторів. Серед них чи не найперше місце займає державна політика. Пріоритет цієї галузі визнаний лише на словах, на ділі держава залишила село віч-на-віч з далеко нецивілізованим ринком. Ще в кінці 80-х років держава дотувала біля 55% загальних витрат сільських виробників. Тепер така дотація майже припинилась.

У роботі узагальнюється зарубіжний досвід щодо державного регулювання і допомоги сільському господарству. Там відпрацьований

ефективний механізм цього процесу. Особливе значення має державне регулювання цін і забезпечення їх паритету з іншими галузями АПК.

Вихідним моментом державної аграрної політики є розробка чіткої програми розвитку сільського господарства. Поки що така програма не розроблена. Не окреслені навіть контури майбутньої моделі аграрного виробництва. На нашу думку, в перехідній економіці, а можливо і в більш віддаленій перспективі основну масу товарної продукції будуть виробляти приватно-колективні форми господарювання. Для широкомасштабної фермеризації немає коштів ні у потенційних фермерів, ні в держави. В нас не завжди виділяються переваги крупного виробництва, а фермерство показується в рожевому світлі. Але, як відомо, у всьому світі йде прогресивний процес концентрації виробництва. Незначна частка великих ферм виробляють основну масу товарної продукції. Невеликі і частково середні фермерські господарства не розоряються лише тому, що їх підтримує держава.

Отже, для України створення у ближній перспективі моделі аграрного виробництва аналогічної сучасним західним неможливе в економічному плані і нерационально. Україна повинна сформулювати власну модель аграрного виробництва. Вона буде багатокладною, але пріоритетне місце займуть приватно-колективні форми господарювання, в яких буде поєднана приватна власність на землю і майнові паї з колективним господарюванням. І на цій основі буде використаний ефект "масштабів виробництва", внутрішньогосподарської спеціалізації і кооперації. Це не потребує великих інвестицій (порівняно з створенням ефективних високо товарних фермерських господарств) і тривалого часу. При цьому будуть використані існуючі матеріально-технічна база, виробнича і соціальна інфраструктура. Але і така модель аграрного виробництва вимагає державної підтримки, насамперед забезпечення паритету цін на сільськогосподарську продукцію і засоби виробництва, які використовуються у сільському господарстві.

ВІСНОВКИ

1. Держава насамперед є інститутом політичної влади. Але вона завжди виконує певні економічні функції. В класичному товарному господарстві головні економічні проблеми вирішувались приватними підприємцями відповідно до ринкової кон'юнктури. Держава лише забезпечувала загальні умови його існування і розвитку. Активність економічної діяльності держави помітно посилилась з початку ХХ ст. і особливо в 30-70-ті роки. Цей процес зумовлений загостренням протиріч ринкової системи господарювання, що призвело до її дестабілізації. Головною метою державного втручання в ринкову економіку є забезпечення її стабільності, ефективності і соціальної справедливості.

2. Значне розширення обсягу економічної діяльності держави докорінним чином змінило сутність ринкового господарства. Тепер воно в

значній мірі є одержавленим. Економіка регулюється і ринком, і державою. Їх співвідношення не є сталою величиною. Воно змінюється в залежності від багатьох факторів. Але в кожний відрізок часу важливо забезпечити оптимальне співвідношення між ринком і державою. Загальний принцип такого оптимуму - держава виконує ті економічні функції, які ринок не може здійснювати взагалі або виконує гірше держави. Основу сучасних економічних систем складає ринкове господарство, а тому держава не повинна його руйнувати, тобто стати дестабілізуючим фактором національної економіки.

3. Економічна діяльність держави - багатостороння. В сучасних моделях економіки ринкового типу держава виконує дві головні функції: організує державне підприємництво; регулює національну економіку. Механізм державного регулювання економіки включає багаточисленні інструментарій, економічні і адміністративні важелі. Більшість з них спільні для всіх країн. Але в кожній з них обсяг державного підприємництва, масштабність регулювання економікою, співвідношення держави і ринку мають свої особливості. Саме це і зумовлює розмаїття сучасних моделей економіки ринкового типу.

4. Економіка України є перехідною від тотально одержавленої системи господарства до сучасної моделі економіки ринкового типу. Ось чому уже тепер повинні закладатись підвалини елементів постіндустріального суспільства, якісно нового соціально-економічного стану ринкової системи господарювання. Її можна охарактеризувати як "економіку для людини", де досягнуто оптимальне співвідношення економічної і соціальної ефективності. Людина тут розглядається не лише як головна продуктивна сила, а значною мірою як кінцева мета виробництва. Економічний розвиток суспільства іде в напрямі задоволення різноманітних потреб людини. Це надає суспільству великої стійкості. Є всі підстави вважати перехідний етап не просто як перехід до ринку, а в якості складової частини світового глобального процесу - рух до постіндустріальної цивілізації.

5. Держава в перехідній економіці зменшує обсяги економічної діяльності в міру становлення і розвитку ринкових відносин. Поступово її функції стають аналогічними тим, які властиві державі в сучасних ринкових системах. В той же час держава виконує ряд специфічних функцій, характерних тільки для перехідного періоду, а саме: реформування відносин власності і господарювання; подолання трансформаційної кризи; встановлення цивілізованих ринкових відносин і підприємництва шляхом зробки відповідного господарського права.

6. Основною причиною соціально-економічної кризи України є суттєві помилки та прорахунки в економічній політиці всіх гілок державної влади. До цього часу відсутня чітка стратегія і тактика трансформаційного процесу. Держава винна і в тому, що разом з негативними моментами соціалістичної

економіки руйнувались і її позитивні якості. А сучасні економічні моделі ринкового типу займають проміжне становище між класичною ринковою і соціалістичною системами господарства. Ось чому великою помилкою держави є поспішне руйнування державного сектору, повна відмова від централізованого планування і регулювання економіки, неефективне управління державним сектором. Тільки від держави залежать такі процеси, як створення ефективної податкової, грошово-кредитної і соціальної політики. Всі ці напрями держави з економічної діяльності були до цього часу малоефективні, що привело не до подолання, а до поглиблення суспільної кризи.

7. Головними завданнями економічної діяльності держави повинні стати: реструктуризація виробництва у напрямі визначення і розвитку перспективних галузей виробництва і тих, які пов'язані з задоволенням потреб людини; проведення ефективної інвестиційної і науково-технічної політики; вирішення проблеми неплатежів; регулювання і допомога аграрному виробництву. Воно повинно стати лідируючою сферою економіки. Держава необачно і поспішно залишила сільське господарство без уваги і підтримки. Така "революційна" акція держави не привела до позитивних результатів. Припинення дотацій сільському господарству привело до його деградації, масового проникнення на внутрішній ринок продукції із західних країн далеко не кращої якості. Держава повинна забезпечити паритет цін і сприяти створенню такої моделі аграрних відносин, яка комбінувала б приватно-колективні і приватні форми господарювання, тісні зв'язки між всіма сферами АПК.

Основні публікації по темі дисертації:

1. Мельник Л.Е., Корецький Н.Х., Цебенко Н.Н., Сафронов С.А. Государство и экономика. Монография.- Днепропетровск: Днепропетр. гос. агр. ун-т, 1997.- 120 с.

2. Сафронов С.А. Экономическая деятельность государства в процессе рыночного реформирования экономики // Финансові та економічні проблеми сільськогосподарського виробництва при переході до ринку. Збірник наукових статей. - Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. агр. ун-т, 1997.- С. 28-30.

3. Сафронов С.А. Государственное регулирование цен в современных моделях экономики рыночного типа // Финансові та економічні проблеми сільськогосподарського виробництва при переході до ринку. Збірник наукових статей.- Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. агр. ун-т, 1997.- С. 88.

4. Сафронов С.А. Социальная функция государства в развитых странах // Финансові та економічні проблеми при переході до ринку. Збірник наукових статей.- Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. агр. ун-т, 1997.- С. 111-112.

5. Мельник Л.Е., Скірко Ю.Н., Сафронов С.А. Содержание и соотношение понятий "экономическая деятельность" и "экономическая политика" государства // Финансові та економічні проблеми сільськогосподарського виробництва при переході до ринку. Збірник наукових статей. - Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. агр. ун-т, 1997. - С. 26-27.

6. Мельник Л.Ю., Цебенко М.М., Сафронов С.О. Завдання і механізми державного регулювання аграрного сектору на макроекономічному рівні. - Финансові та економічні проблеми при переході до ринку. Збірник наукових статей. - Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. агр. ун-т, 1997. - С. 31-34.

7. Мельник Л.Е., Сафронов С.А., Корецький Н.Х. Реформирование отношений собственности в условиях перехода к рыночным отношениям // Матеріали науково-практичної конференції: Організаційно-економічні та фінансово-кредитні проблеми ринкового реформування аграрного виробництва. - Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. агр. ун-т, 1995. - С. 13-14.

8. Корецький Н.Х., Сафронов С.А. Акционирование собственности и создание акционерных обществ АПК // Матеріали науково-практичної конференції: організаційно-економічні та фінансово-кредитні проблеми ринкового реформування аграрного виробництва. - Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. агр. ун-т, 1995. - С. 18-19.

АНОТАЦІЯ

Сафронов С.О. Трансформація економічних функцій держави в перехідний період. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 - економічна теорія. - Дніпропетровський державний аграрний університет, Дніпропетровськ, 1997.

Дисертацію присвячено питанням трансформації економічних функцій держави в перехідний період. В роботі обґрунтована об'єктивна необхідність і генезис економічної діяльності держави в ринковій системі господарства, виявлені особливості її здійснення в сучасних моделях економіки ринкового типу, розкриті основні тенденції у співвідношенні ринкового і державного механізмів регулювання економіки. Визначаються загальні і специфічні економічні функції держави в процесі ринкової трансформації соціалістичної системи господарства. Узагальнений досвід становлення ринкових відносин в Україні, запропоновані основні напрями подолання трансформаційної кризи в контексті економічної політики держави.

Ключові слова: ринкове господарство, держава, економічні функції держави, перехідна економіка, трансформація, ринкові відносини, модель економіки.

Сафронов С.А. Трансформация экономических функций государства в переходный период. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 - экономическая теория. - Днепропетровский государственный аграрный университет, Днепропетровск, 1997.

Диссертация посвящена вопросам трансформации экономических функций государства в переходный период. В работе обоснована объективная необходимость и генезис экономической деятельности государства в рыночной системе хозяйства, раскрыты особенности ее осуществления в современных моделях экономики рыночного типа, выяснены основные тенденции в соотношении рыночного и государственного механизмов регулирования экономики. Определяются общие и специфические экономические функции государства в процессе рыночной трансформации социалистической системы хозяйства. Обобщен опыт становления рыночных отношений в Украине, предложены основные направления преодоления трансформационного кризиса в контексте экономической деятельности государства.

Ключевые слова: рыночное хозяйство, государство, экономические функции государства, переходная экономика, трансформация, рыночные отношения, модель экономики.

Safronov S.A. Transformation of the state economic functions during the transition period. Manuscript. Thesis for the scientific degree of the Candidate of Economic Science in speciality 08.01.01.- Economic theory.

Dnepropetrovsk State Agrarian University, Dnepropetrovsk, 1997.

The dissertation is devoted to the problems of the transformation of the state economic functions during the transition period. The objective necessity, and the genesis of the state economic activities under the market conditions are grounded in the paper; the peculiarities of its implementation in the modern market economy are elucidated. The main tendencies in the correlation of the state and market economic mechanisms in regulating the economy are defined. Both general and specific state economic functions are determined in the market transformation of the socialist economic system.

The experience of the Ukrainian market relations formation is summarized, the main tendencies and ways of overcoming the transformation crisis in the context of the state economic activities are suggested.

Key words: market economy, state, state economic functions, transition economy, transformation, market relations, economic model.

АВ 38.387

Написано до друку 15.08.97 р.
Формат 60x84 1/16. Умов. друк. арк. 0,9
Зам. 1809 - 100.
Друкарня ДДУ.